

مختلف الشیعة

في أحكام الشريعة

للعامة الحلي الحسن بن يوسف بن مطهر

مختلف الشیعة

الجزء الأول

بیت

تألیف
ابو منصور الحسن بن یوسف بن مطهر الحلی
(الغزالی النجفی)

۱۳۱۱-۱۳۱۸

مکتبۃ الرضوی

تجربین

مکتبۃ الرضوی
بیت

نقد تصحیح

مختلف الشیعه

مصطفی پاینده

چند بخش یادآور می شویم و سپس موارد خطا را از مختلف چاپ مرکز تحقیقات یادآور می گردیم.

بخش اول

ویراستاری کتاب، اعراب گذاری، قواعد رسم الخط و نشانه های سجاوندی به صورت دقیق انجام نگرفته است که ما به چند مورد آن اشاره می کنیم: الف- در بیشتر صفحات کتاب، احادیث ائمه معصومین -ع- در داخل گیومه قرار نگرفته است. ب- جمله های معترضه در بعضی موارد بین دو خط تیره قرار نگرفته. مانند «و هو ما نقص عن الکر» در ص ۱۷۹ «فی الصحیح» در ص ۱۸۲ و... ج- در پانوشتها، همه جا رعایت ترتیب نشده و در بعضی صفحات، شماره ها به صورت ناهماهنگ تنظیم گشته است، از باب نمونه به پاورقیهای صفحات زیر بنگرید: ۲۷۸، ۲۹۳، ۳۰۱، ۳۰۵، ۳۲۴ و... د- فصل و وصل و فراز بندی عبارتها، به صورت پاراگرافهای نادرست و یا ناقص انجام گرفته و در برخی موارد، بسیار غلط انداز است. صفحه ۳۹۹، ۴۰۰ را ملاحظه فرمایید که چگونه قول ابن

کتاب مختلف الشیعه فی احکام الشریعه از تالیفات گرانقدر علامه حلی، از فقهای بزرگ قرن ششم و هفتم است. این کتاب به نوشته خود مؤلف در مقدمه، کتاب بی نظیری است که قبل از ایشان در فقه شیعه مانند آن تالیف نگشته و از بهترین کتابهای فقهی و استدلالی در آراء و اقوال اختلافی فقهای شیعه به شمار می رود. این کتاب، اخیراً توسط دو مرکز تحقیقاتی در حوزه علمیه قم، تحقیق و به طور جداگانه چاپ شده است. جلد اول مختلف که توسط دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین و مرکز تحقیقات وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ شده است، مورد بررسی و مقایسه اجمالی قرار گرفت و اینک نتایج آن تقدیم می شود. قبلاً باید از آقایان غلامرضا نقی و غلامحسین قیصری، که قسمت زیادی از موارد اشتباه و اغلاط را یادداشت نموده اند، تقدیر کنیم و یادآور شویم که غرض ما از تذکر این کاستیها، این است که منابع حدیثی و فقهی و اسلامی، مورد تحقیق و تصحیح کامل قرار گیرد و دیگر نیازی به تحقیق مجدد آنها نباشد. اینک ما موارد اشتباه را از تحقیق مختلف چاپ دفتر انتشارات اسلامی در

اشتباهات، اغلاط و کاستیهای اصل تحقیق و تصحیح کتاب است و ما آنها را در چند قسمت، خاطر نشان می‌سازیم:

۱- احادیث استخراج نشده:

حدیث	سطر	صفحه
اذا بلغ ...	۱۶	۱۸۰
اذا وجدت الماء ...	۳	۱۸۱
مرسلة	۱۲	۱۸۱
حرمة الميت	آخر	۳۳۰
الماء من الماء	۲	۳۴۴
هذا وضوء ...	۵	۲۸۴
توضاء مرة ...	۴	۲۷۸
عشرة حنیفة	۲	۲۷۹
اذا اصابهما ...	۳	۴۰۲
حدیث علی بن جعفر	۲	۴۹۰
حدیث نبوی	۶	۴۹۰
اضاعة المال	۳	۴۹۵

ادریس و جوابش، پس از یک جمله و یا وسط مبتداء و خیر، تقطیع شده است. البته، کاستیها از نظر ویراستاری و قواعد رسم الخط زیاد است، و مقایسه سطر به سطر این جلد با جلد تحقیق شده مرکز تحقیقات دفتر تبلیغات، ما را از استقصای موارد آن بی‌نیاز می‌سازد.

بخش دوم

۱- پاورقیها و شماره گذاریها که نمایانگر تحقیقات انجام شده بر کتاب است، دارای اغلاط و نواقص زیادی است. ۲- در برخی موارد، منابع حدیثی از کتابهای اصلی ذکر نگردیده است و به جای آنها، به وسائل الشیعه یا عوالی اللسالی ارجاع داده شده است، با اینکه وسائل بعد از مختلف تدوین شده است و برای مختلف منابع حدیثی باید از کتب اربعه یا «صحاح سته» باشد. برای نمونه صفحات زیر را نگاه کنید: ۱۷۸، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۲۲۳، ۲۲۶ و ۲۲۷. ۳- هر حدیثی، معمولاً از یک منبع استخراج شده است، با اینکه در بیشتر موارد یک حدیث را دو نفر یا سه نفر از مشایخ ثلاث نقل کرده اند و بهتر است ارجاع به تمام منابع موجود باشد، مخصوصاً در مثل تهذیب و استبصار. ۴- موارد «تقدم» و «یاتی» از خود کتاب استخراج نگشته است.

آدرس احادیث مزبور در مختلف چاپ فتر تبلیغات اسلامی، ذکر شده است.

۲- موارد «لم نثر»:

صفحه شماره پاورقی	موارد «لم نثر»	نشانی
۳۴۵	۵	فتوای شیخ مبسوط: ۱۱۴
۲۷۲	۴	قول سلار مراسم: ۳۲

موارد «لم نثر» در کتاب زیاد است و عمده اش مربوط به اقوال ابن عقیل، ابن جنید، علی بن بابویه و احیاناً سید مرتضی می‌باشد، ولی این گونه موارد را دست کم می‌توان به معتبر مرحوم محقق ارجاع داد؛ چنانکه خود کتاب در برخی از موارد آن را مراعات کرده است.

به هر حال موارد مزبور کاملاً در مختلف چاپ دفتر تبلیغات ثبت شده است و کار دقیق و به جایی هم هست. زیرا کتابهای فقهی مزبور، در نزد محقق هم بوده است و رساله علی بن بابویه در غالب موارد، مشابه فقه الرضا است و حداقل آدرس «فقه الرضا» به عنوان «انظر» ذکر می‌شد.

۳- مواردی که شماره جلد کتاب ذکر نشده:

کتاب	شماره پانویس	صفحه
سرائر	۵	۱۸۷
مبسوط	۶	۲۱۴

۵- مسائل کتاب، شماره گذاری نشده است.

۶- در ترتیب آدرس نوشتن برای «شیخان»، در

قسمتهای اول کتاب، شیخ طوسی قبل از شیخ مفید ثبت گشته است. برای نمونه موارد زیر را ملاحظه فرمایید:

۱۹۳ شماره ۲، ۵/۲۰۰، ۴/۲۰۲، ۳/۲۰۳،

۴/۲۰۸، ۱/۲

بخش سوم

بخش سوم، که قسمت اصلی نقد ما را تشکیل می‌دهد، اشتباهات، اغلاط و کاستیهای اصل تحقیق و تصحیح کتاب ۱

قول اکثر علمائنا و اتباع شیخ	۱۵ و ۱۶	۲۵۷
قول اکثر علمائنا	۱۰	۲۵۹
اتفاق اکثر...	۴	۲۶۰
فتوای اکثر علمائنا	۴	۲۶۱
قول جمهور	۱۱	۲۶۱
قول سلار	۱۰	۲۷۲
قول اتباع شیخ	۲	۲۸۲
فتوای اکثر علمائنا	۶	۲۸۵
کتب شیخ (ناقص)	۵	۲۹۲
قول بعض علمائنا	۱۶	۳۰۶
قول علامه فی اکثر...	۷	۳۰۸
کلام شیخ در مبسوط	۵	۳۰۹
قول شیخ	۱۳	۳۱۰
فتوای بعض...	۳	۳۱۱
فتوای بعض و ۱۱/۳۴۵ قول شیخ...	۴	۳۱۸
قول سیدمرتضی (از معتبر)	۱۱	۳۳۸
قول سیدمرتضی (از معتبر)	آخر	۳۴۶
قول «ابن الصلاح» (کافی: ۲۳۶)	۲	۳۸۱
قول اکثر...	۱۵	۳۸۵
قول اکثر	۱۰ و ۲	۳۸۸
قول شافعی و ابوحنیفه	۶	۳۹۲
قول اکثر...	۱۳	۳۹۴
قول شیخ (جمل و عقود: ۱۶۶)	۱۳	۳۹۴
قول «مزنی»	۲	۳۹۸
قول شیخ	۱	۴۰۵
قول اکثر	آخر	۴۰۸
شماره ۶ پاورقی المقنعة: ۵۹		۴۲۰
باقی علمائنا	۱۶	۴۲۵
منع سیبویه	۲	۴۲۷
فهم شیخ	۱۲	۴۳۳
باقی علمائنا	آخر	۴۳۴
اکثر علمائنا	۱۷ و ۵	۴۵۲
اکثر علمائنا	۱۵	۴۸۲
قول راوندی	۱۶	۴۸۲
علمائنا	۱۱	۴۸۶
اکثر کُتبتنا	۱۸	۴۹۶

۴- اغلاط اعداد:

صفحه	صفحه غلط	صفحه صحیح
۱۹۹ شماره ۱ پانوش	۲۲۵	ص ۲۴۵
۱۹۹ شماره ۲ پانوش	ج ۲	ج ۱
۲۱۳ شماره ۲ پانوش	۲۰۳	ص ۲۳۰
۲۱۴ شماره ۲ پانوش	۲۳۸	ص ۲۳۵
۲۳۳ شماره ۳ پانوش	۲۲	ص ۲۲۲
۲۶۵ شماره ۳ پانوش	ص ۲۰۶-۲۰۷	ص ۱۰۶-۱۰۷
۳۲۲ شماره ۲ پانوش	ح ۳۱۳	ح ۳۱۴

۵- اقوال استخراج نشده:

صفحه	سطر	اقوال
۱۸۶	۱۱	فتوای اتباع شیخ
۱۹۴	۶	فتوای شیخ
۱۹۴	۱۴	«قیل»
۲۰۰	۶	قول شیخ
۲۰۳	۱۰	قول «سید»
۲۰۸	۱۶	قول اتباع شیخ
۲۰۷	۱۶	قول جماعة
۲۱۳	۴	فتوای «مانعون»
۲۲۷	۱۲	قول ابن غضائری
۲۲۰	۱۶	قول بعض علمائنا
۲۲۱	۲	قول ابن ادریس
۲۲۱	۱۱	قول شیخ طوسی
۲۲۲	۱	قول «من شد»
۲۲۶	۲	قول «سید»
۲۲۶	آخر	قول اهل لغت
۲۳۸	۱۱ و ۷	قول شافعی
۲۴۹	آخر	فتوای جمهور
۲۵۵	۳	فتوای اکثر علمائنا
۲۵۶	۳	قول مفسرون (ناقص)

۳۲۵	(حائریات)	فی ج ۱، ص ۱۱۱
۳۳۱	استبصارا: ۱۰۸	ص ۱۱۲
۳۳۶	سراثر: ۱۱۵-۱۱۶	۱۲۶
۳۶۳	سراثر: ۱۲۱	۱۳۵
۴۳۶	فقیه: ۱: ۵۰	ص ۵۱
۵	نهایه: ۴۷	استبصارا: ۱۶۷

۷- اغلاط چاپی:

در این قسمت، بیشتر اغلاط چاپی ذکر می شود و برخی از آنها به خاطر عدم تصحیح کامل یا تقویم نقل ناقص می باشد:

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۷۶	۵	موسی	موسی بن جعفر (ع)
۱۷۶	۶	العدرة	العدرة
۱۷۷	۳	قضیه	قضیه
۱۷۷	۱۱	واحتج	احتج
۱۷۹	۵	مفیده	مفیده
۱۸۱	۱۱	مسنده	مسنده
۱۸۲	۴	امتخط	فامتخط
۱۸۳	۱۳	من الارض	فی الارض
۱۸۸	۱۳	يقع	تقع
۱۸۸	۱۷	یوجب	توجب
۱۹۴	۲	وان كان	وان كانت
۱۹۵	آخر	فلنترح	فلینرح
۱۹۴	۸	دالة	لأنهما دالان
۱۹۹	۲	فيقطر	فتقطر
۲۰۱	آخر	ابوجعفر (ع)	جعفر (ع)
۲۰۶	۱۰	حاوز	جاوز
۲۰۷	۸	فيقطر	فتقطر
۲۱۴	۵	العضفور	العصفور
۲۲۳	۳	فسمى	قسمی
۲۴۳	۶	بنجاسة	بنجاسته
۲۴۶	۷	حالة	حال
۲۴۹	۷	اناء أن	اناءان
۲۴۹	آخر	التجرى	التحرى
۲۵۱	۱۰	فاهمل	واهمل
۲۵۲	۱۴	تحله	تحله

تمام این اقوال در مختلف چاپ مرکز تحقیقات دفتر تبلیغات، استخراج گشته و دیگر نیازی به ذکر نشانی آنها در اینجا نیست.

۶- استخراجات غلط:

صفحه شماره پانویس	صفحه غلط	صفحه صحیح
۴	مقنعة: ۶۴	ص ۴۲
۴	مقنعة: ص ۶۵	ص ۶۴
۳	تهذیب ...	استبصارا: ۳۷
۶	ص ۱۱ از مبسوط	ص ۱۲ از مبسوط
۷	ص ۸۰ از سراثر	ص ۷۹ از سراثر
۵	خلاف: مسئله ۱۳۶	مسئله ۱۳۷ و ۱۳۵
۷	لاشئین ...	الأشئین
۴	حدیث از خلاف	از کتب اربعة
۶	الكافی: ۱۳۳	۱۳۲
۱۲	ناصریات	انتصار: ۱۶-۱۷
۳	ناصریات (ناقص)	انتصار: ۱۷ (کامل)
۳	تهذیب: ۱: ۱۹۷/۷۸	۱۹۸/۷۸
۱۰	سراثر: ۶۹-۷۰	۷۰-۷۱
۶	سراثر: ۱۰۰	۱۰۲
۱	فقیه: ۱: ۳۶-۳۷/۷۴	۷۴/۲۴
۵	تهذیب: ۱: ۱۵۷/۵۵	۱۶۳/۵۶-۵۵
۲	حدیث عامی از	از فقیه و سنن وسائل
۱	مبسوط: ۱: ۱۳۰	ص ۶۸
س ۱۲	ان الماء ... از وسائل	از معتبر و عوالی اللثالی
۴	الكافی: ۱۳۳	ص ۱۲۹
۷	سراثر: ۵۳۰	۱۲۵ (صریح)
۵	ناصریات	معتبر: ۴۸
۹	وسائل عشره	سراثر (نقلا عنها)

یتعفه	یتعقبه	۵	۳۷۶
الغریه	العزیه	۴	۳۸۱
ذات المحرم	ذالمحرم	۶	۴۰۱
لا تقربنها	لا تقربها	آخر	۴۰۱
الرسالة الغریة	... العزیه	۱۵	۴۰۶
غبارة	غباره	۱	۴۲۳
مبیناً	بیناً	۲	۴۲۳
عمار أو	عماراً و هو	۱۴	۴۲۹
جبینه	جبینه	۹	۴۳۱
کیف	کیفیه	۱۸	۴۳۲
أحدث	أحدث	۲	۴۵۲
دمته	ذمته	۱۸	۴۵۴
الحلال	الجلال	۹	۴۵۶
الهر	الهرة	۸	۴۶۵
يقف	لم يقف	۱۴	۴۷۳
مخالفة	یخالفه	۹	۴۷۵

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۵۵	۲	منفرجاً كان	منفرجا
۲۶۲	۱۸	و خصوصاً	خصوصاً
۲۷۲	۳	بلغ	بلغ
۲۷۲	۱۰	الموضع	لموضع
۲۸۴	۹	مسيرة	میسرة
۲۹۰	۱۷	بکفه	بکفیه
۲۹۳	۱۰	فبتا	قبتا
۲۹۵	۵	بکفیه	بکفه
۲۹۷	آخر	حاجبه	حاجبیه
۲۹۹	۱۵	توضئه	توضوه
۳۰۴	۱۱	على و سوء	على وضوء
۳۰۵	۱۴	غربت	عزبت
۳۰۸	۲	مترتب	مرتب
۳۱۳	۱۱	فلا غسل	فلا غسل
۳۱۸	۱۴	یقتضى	فیقتضى
۳۲۳	۵	لغيرها	(لنفسه)
۳۲۳	۷	فتشركان	فتشتركان
۳۲۵	۲	عن محمد	محمد
۳۲۶	آخر	تمن	تُمن
۳۲۷	۸	فیجمل	فیجمل
۳۵۵	۷	احكامه	احكامه
۳۵۸	۳	لحيضة	الحيضة
۳۶۰	۷	حراره	حرارة
۳۶۱	۵	مثله	بمثله
۳۳۲	۹	یشرک	یشرکه
۳۳۲	۱۰	أولا	او لم یقم
۳۳۴	۷	شاؤوا	شاؤوا
۳۶۲	۳	تحیضن	یتحیضن
۳۶۴	۱۲	فط	قط
۳۶۹	۱۴	التخصیص	التحیض
۳۷۳	۱۳	لجواب	الجواب

اغلاط و کاستیهای تصحیح «مختلف» چاپ دفتر

تبلیغات:

کاستیهای استخراجات

- ۱- در ص ۲۱، رقم ۳ (پانویس)، قول ابن جنید از مذهب البارع ذکر شده که پس از مختلف تدوین گشته است و بهتر بود داز معتبراً: ۴۵: نقل شود که قبل از مختلف نوشته شده است.
- ۲- در ص ۶۵، رقم ۵، بهتر بود قول سید از انتصار ذکر می شد که صریحتر از رسائل الشریف المرتضی می باشد.
- ۳- در ص ۱۰۷ رقم ۱، قول ابن ادریس، استخراج نشده است.
- ۴- در ص ۱۰۷، رقم ۲ قول سید در ناصریات، ص ۲۱۹ از جوامع الفقهیه، مسأله ۲۴ است، ولی در کتاب به غایة المراد شهید ارجاع داده اند.
- ۵- در ص ۱۱۵، رقم ۴، نشانی تهذیب صحیح نیست، بلکه ارجاع صحیح این چنین است: ص ۸۱، ح ۲۱۱.
- ۶- در ص ۱۲۱، رقم ۱، مبسوطاً: ۲۱ صحیح و ص ۱۹ غلط است.
- ۷- در ص ۱۲۷، رقم ۱، برای «غیرها» نشانی نداده اند، با اینکه تذکره آن را دارد.
- ۸- در ص ۱۵۳، رقم ۴، مسأله خلاف: ۴۵۲ می باشد و

چاپ دفتر تبلیغات اشکال چشمگیری ندارد.

ب - تتبع:

با اینکه هر دو کتاب، اقوال استخراج نشده، و یا غلط داشتند، ولی با مقایسه معلوم می شود که تتبع در مختلف چاپ دفتر انتشارات اسلامی به مراتب ناقص تر است و در این بخش، نیازی به توضیح بیشتر نیست.

نه ۴۷۹.

۹ - در ص ۱۶۳، رقم ۳، نشانی تهذیب ۱۱۸ و ۳۱۰ صحیح است.

ج - تصحیح:

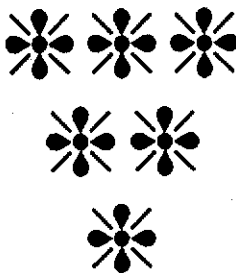
هر دو کتاب از نظر اغلاط چاپی و اعداد، اشتباهاتی داشتند، ولی باز با مقایسه (موارد نمونه از هر دو ذکر گشت)، روشن می گردد که تصحیح چاپ دفتر انتشارات اسلامی بسیار پر غلط تر است. در پایان، دقت بیشتر و تحقیق کاملتر را برای هر دو مورد مرکز تحقیقی از خداوند متعال خواستارم.

۱۰ - در ص ۱۹۸، رقم ۱، ارجاع به مبسوط ۱: ۴۲ بر «یوم او یومین» دلالت ندارد.

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۵	۷	فکان	کان
۱۹	۱۰	فیقطر	فتقطر
۲۹	۲	تنزف	ینزف
۵۰	۱۳	کتابه	کتابی
۶۳	۱۵	اثنتین	ثنتین
۲۶۱	۱۰	فاولاها	فاولها
۲۳۲	۳	ففریضته	ففریضتهن

اغلاط چاپی:

اغلاط در این دو قسمت فوق، کاملاً استقصا نگشته و از باب نمونه بود.

جمع بندی

از باب نمونه از هر دو تصحیح مختلف، اغلاطی و کاستیهای ذکر شد و اکنون باید به جمع بندی و نتیجه گیری پرداخت.

الف - تنظیم:

تنظیم و ویراستاری و پاراگراف بندی مختلف چاپ دفتر انتشارات اسلامی، اغلاط و یا کاستیهای زیادی دارد که چند نمونه آن ذکر شد. بنابراین اگر دو چاپ را صفحه به صفحه مقایسه کنیم، خواهیم دید که در تنظیم، ویرایش، تقطیع و پاراگراف بندی و جدا سازی عناوین،